

A történelmi egyházak vezető testületei közül a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia az első, amely e dokumentumkötet közzétételének támogatásával a nyilvánosság elé tárja az 1956–1957-es évből jelenleg fellelhető legteljesebb iratanyagát.

A közölt dokumentumok világosan megmutatják, hogy az 1956–1957-es év fordulópont volt a Magyar Katolikus Egyház és a szocialista rezsim viszonyában. A Kádár-éra ugyanis felismerte, hogy a Rákosi-féle fizikai terror nem zilálja szét kellőképpen az egyház egységét. Kállay Gyula, Horváth János és Miklós Imre vezetésével ezért került sor az adminisztratív diktatúra rendszerének kidolgozására, amelyben viszonylagossá tették a jó és a rossz határvonalát, és ezzel fokozatosan sarokba szorították a magyar egyház vezetését.

A kötet számos, eddig nem ismert dokumentumot hoz napvilágra, amely rámutat például Mindszenty József és Grósz József önértelmezésének különbségére, betekintést ad a kalocsai érsek személyes feljegyzéseibe, és azon döntések hátterét is megvilágítja, amelyeknek eddig csak eredményét ismerhette a kortárs, a kutató vagy az olvasó. A bevezető tanulmány segítségével világosan felismerhető, hogy az Opus Pacis 1957-es megalapításával a püspöki testület hatástalanította egy esetleges egyházszakadás pártállami kirobbanását.

A forrásgyűjtemény hatástörténetében legjelentősebb dokumentuma az az 1957. január 21-én kiadott szentszéki dekrétum, amely az idegen egyházmegyékből állami kényszer hatására egyházkormányzati pozícióba került békepapok helyzetét szabályozza. Ennek ellenpontjaként született meg az 1957. évi 22. számú törvényerejű rendelet, amely pontosan azoknak az egyházi hivataloknak a betöltését kötötte állami hozzájáruláshoz, amelyekre a szentszéki dekrétum alkalmatlannak mondta a név szerint felsorolt békepapokat. És ne feledjük! Ez a Miklós Imre által készített törvény szigorúbb volt Rákosi Mátyásnak az egyházkormányzatot érintő állami rendelkezéseinél, majd ennek hatáskörét terjesztették ki a protestáns és zsidó felekezetekre, és hagyták érvényben 1989-ig!

A kötet ugyanakkor a többszörös jubileumok kapcsán tisztelgés az 1911-ben pappá szentelt, 1951-ben bebörtönzött, 1956-ban szabadlábra helyezett és 1961-ben elhunyt Grósz József személye előtt. A kalocsai érsek feljegyzései szemléletesen tárják elénk, hogy 1956-os szabadulása után miként alakult egyház- és társadalomszemlélete. Emellett a források nyomán újabb ismeretekkel gazdagodunk annak a képnek az összeállításához, amelyet eddig csak 1944–1946-os naplójegyzetei valamint peranyagának ismerete alapján tudtak megfesteni róla.

A kötetet ajánljuk mindazoknak, akik nem csupán belügyi jelentések, hanem belső, egyházi források alapján szeretnék megismerni a múltat, és akik meg akarnak erősödni abban a felismerésben, hogy az egyház elsősorban nem szociológiai csoport, hanem teológiai valóság, Isten – viharoktól ostromolt – népe.

DOKUMENTUMOK
GRÓSZ JÓZSEF KALOCSAI ÉRSEK
HAGYATÉKÁBÓL
1956–1957

KÁLMÁN PEREGRIN OFM

KÁLMÁN PEREGRIN OFM

DOKUMENTUMOK
GRÓSZ JÓZSEF KALOCSAI ÉRSEK
HAGYATÉKÁBÓL
1956–1957

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
HAMVAS BÉLA KULTÚRAKUTATÓ INTÉZET

Szüleimnek

KÁLMÁN PEREGRIN OFM

Dokumentumok
Grósz József kalocsai érsek hagyatékából
1956–1957

A rendi előjárók 133/2011. engedélyével

A bevezető tanulmányt írta,
a dokumentumokat válogatta és jegyzetekkel ellátta
KÁLMÁN PEREGRIN OFM

Az életrajzok összeállításában közreműködött
SOÓS VIKTOR ATTILA

Szakmailag ellenőrizte:
MÓZESSY GERGELY
LAKATOS ANDOR
SOÓS VIKTOR ATTILA

A kötet megjelenését támogatta:
Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára
Kalocsai Érseki Levéltár
Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár
Magyar Katolikus Püspöki Konferencia
Nemzeti Kulturális Alapprogram

© Kálmán Peregrin OFM, 2011
© Kalocsai Érseki Levéltár, 2011
© Szent István Társulat, 2011
© Hamvas Béla Kulturakutató Intézet, 2011

ISBN 978 963 277 259 2

Szent István Társulat
1053 Budapest, Veres Pálné utca 24.
www.szit.katolikus.hu
Felelős kiadó: Dr. Rózsa Huba és Dr. Hankiss Ágnes
Felelős kiadóvezető: Farkas Olivér igazgató

LEVELEK A HALLGATÓ EGYHÁZBÓL

VI. Pál pápa nevezte el hallgató egyházaknak a „vasfüggöny” mögötti egyházakat, akik nem tudtak hírt adni magukról és a világ sem ismerte belülről az életüket. Ezt a hiányosságot is pótolni igyekezik ez a gyűjtemény, amely a magyar történelem egyik legdicsőségesebb, de a legszenvedéstelibb időszakáról tudósít levelek formájában. Mikes Kelemen óta tudjuk, hogy a levelek – még a képzeletbeliek is – hű korpépet tudnak adni, ugyanúgy, mint egy tudós történelmi munka. Grósz József kalocsai érsek hagyatékából kerültek ki ezek az írások, aki a börtönből való szabadulása után a püspökkar elnöke lett. Azoknak is értékes olvasmány lehet, akik nem szaktörténészek, de a múltunkat szeretnék jobban megismerni. Mégpedig Cicero törvénye szerint: „Ne quid falsi dicere audeat ne quid veri non audeat” (Orat II. 9,15). Hűn tükrözik e kort, amelyre már csak legidősebb emberek emlékeznek, de ők is csak hiányosan, mert a leghalványabb tinta is erősebb, mint az emberi emlékezet. Kitűnik e levelekből, főként Grósz József válaszaiból, hogy milyen nehezen lehetett kormányozni az Egyházat a békepapi mozgalom Szküllája és a diktatórikus politikai hatalom Kharübdiszé között. Ma már könnyen ítélkezünk, de erre az időszakra is áll, amit a 17. században Bethlen János erdélyi kancellár mondott: „Mi is tudtuk volna, mit kellene tennünk, de cselekedtük azt, ami lehetséges volt.” A gyűjtemény a bevezetővel együtt Kálmán Peregrin ferences történész és Lakatos Andor levéltáros közreműködésével jelent meg, akik így is tisztelegni akartak a 60 évvel ezelőtt bebörtönzött Grósz József kalocsai érsek emléke előtt.

Dr. Bábel Balázs
kalocsa-kecskeméti érsek

ELŐSZÓ

2006-ban a Magyar Ferences Levéltárban találtam rá Grósz József püspökkari elnök 1956. december 19-én kelt levelének egy grafitceruzával másolt példányára, amely a katolikus egyház követeléseit és az ÁEH elnökének egyházpolitikai elképzeléseit foglalta össze az ordináriusok számára. Mivel érdekelt a levél létrejöttének háttere, kutatni kezdtem Grósz József Kalocsán őrzött hagyatékát. Lakatos Andor érsekilevéltár-igazgató segítségével ekkor fedeztem fel, hogy az iratkötegek nemcsak az 1956 végi tárgyalások háttéranyagát, hanem a Magyar Katolikus Püspöki Kar 1956–1961 közötti elnökségi dokumentumait és más fontos forráscsoportokat is tartalmaznak. Közel félévnyi feldolgozás után azonban újabb iratcsomók kerültek elő, amelyekben ismét szép számmal találtam olyan dokumentumokat, amelyek a Magyar Katolikus Egyház 1956–1961 közötti történetének eddig ismeretlen forrásai voltak. Már a dokumentumcsoport feltérképezése során világossá vált, hogy a forrásanyag közreadása több évet vesz igénybe, terjedelmük miatt pedig le kell mondani arról, hogy valamennyi iratot egy kötetben adjuk az olvasók és a kutatók kezébe.

A 2007 óta eltelt közel négy év elsősorban nem az iratok rendezésével, hanem a kutatási/közlési módszer kialakításával telt el. Ennek eredményeként úgy határoztam, hogy a Grósz-hagyaték dokumentumait összevetem az eddig ismert jelentősebb forrásokkal, és azokat kiegészítem azokkal az új fejleményekkel, amelyek a Grósz-hagyatékban vagy az ahhoz kapcsolódó, illetve annak kapcsán érthetőbbé vált forrásanyagokban találhatók meg. A Szentszék iratanyaga a kötet összeállításakor sajnos nem állt rendelkezésünkre, így azokra vonatkozóan a lábjegyzetekben, illetve a bevezető tanulmány különféle részeiben csak ritkán és utalásszerűen tudtunk hivatkozni.

A bevezető tanulmány – terjedelme talán nagyobb az ilyenkor szokásos bevezetőkénél – közlése azonban mégis szükségesnek látszott, mert ez ad egyfajta sorvezetőt az olvasó kezébe az 1956 áprilisától az 1957. év végéig terjedő időszakra vonatkozóan. Ugyanakkor a tanulmányban csak azon események összefüggéseit tárgyaltam, amelyek a püspökkari dokumentumokban is előkerültek (így pl. kimaradt a budapesti kispapok elhurcolásának, Brenner János meggyilkolásának ügye).

2011-ben emlékezünk arra, hogy Grósz Józsefet hatvan évvel ezelőtt, 1951. május 18-án elhurcolták Kalocsáról, majd az ún. Grósz-perben elítélték. Az évfordulóra az 1956–1957-es év darabszintű jegyzékével és az egyházpolitikai dokumentumok közlésével készültem el.

A püspökkari konferenciák 1919 és 1965 közötti jegyzőkönyvei már nyomtatásban is megjelentek.¹ Az ez alapján kialakuló képhez a könyv, amelyet kezében tart az olvasó, egy új árnyalatot ad hozzá. 1956 áprilisától az 1957. év végéig megmutatja a színpalak mögött zajló eseményeket, azt a folyamatot és azoknak körülményeit, amelyek a püspökkari jegyzőkönyvek által rögzített döntésekhez vezettek.

De mi a Grósz-hagyaték legfontosabb jellemzője és tanulsága? A kérdés megválaszolásakor először az elmúlt években publikált forrástípusokra kell utálnom. Ezek többsége ugyanis a párthatározatokat, állambiztonsági jelentéseket vagy a személyesen megélt tör-

ténelem emlékezéseit hoztak napvilágra. Ennek eredményeként – a püspökkari jegyzőkönyvek közlését kivéve – sajnos kevés olyan kiadvánnyal találkozunk, amely a püspöki kar tagjainak megegyező vagy ellenkező véleményét, az ügyek folyamatát egyházi és nem párt- vagy állami dokumentumok felsorakoztatásával mutatja be.

A Grósz-hagyatékban megőrzött iratok, feljegyzések azonban katolikus és teológiai szempontból világítják meg az egyházi vezetők motivációit, és így elének tárják azt a dimenziót, amit egy belügyi jelentés vagy nem katolikus forráscsoport a legtöbb esetben is csak halvány árnyalataiban képes közvetíteni az utókornak. A megyésfőpásztoroktól egyazon kérdésre beérkezett válaszok pedig együttes képet tárnak elének arról, hogy összességében miként gondolkodtak Magyarország püspökei 1956–1957-ben az egyház helyzetére vonatkozóan.

Az iratok rendezése és a külső forrásokkal való egybevetésük engem is vezetett, mégpedig annak tudatosítására, hogy a püspöki kar tagjai számára az egyház elsősorban egy teológiai, és azon belül is dogmatikai valóság volt, amit ha nem veszünk figyelembe, mindenféle „múltfeltárással” zsákutcába jutunk. Ez a dokumentumkötet arra mutat rá, hogy a hatalom az 1956-os forradalom után minden erejét arra irányította, hogy a katolikus egyház egységének két alappillérét támadja: a Rómával való egységet és a szentségek kiszolgáltatását. Éppen ezért ebben az időszakban a püspökök törekvései is elsősorban ezek megőrzésére irányultak, ennek rendelték alá mindent, még a morális társadalmi és politikai szempontokat is.

Az 1956–1957-es év és így a gyűjtemény talán legfontosabb, hatástörténetében pedig legjelentősebb dokumentuma az az 1957. január 21-én kiadott szentszéki dekrétum, amely az idegen egyházmegyékből állami kényszer hatására egyházkormányzati pozícióba került békepapok helyzetét szabályozza. Ennek igazolásaként elég, ha arra utalok, hogy az egyházi állások betöltéséhez szükséges állami hozzájárulásról szóló 1957. évi 22. számú törvényerejű rendelet a januári dekrétum ellenpontjaként készült. A kádári diktatúrának ez a rendelkezése ugyanis pontosan azoknak az egyházi hivataloknak a betöltését kötötte állami hozzájáruláshoz, amelyekre a szentszéki dekrétum alkalmatlannak mondta a név szerint felsorolt békepapokat. És ne feledjük! Ez a Miklós Imre által készített törvény szigorúbb volt Rákosi Mátyásnak az egyházkormányzatot érintő állami rendelkezéseinél, ennek hatáskörét terjesztették ki a protestáns és zsidó felekezetekre, és hagyták érvényben 1989-ig!

Fontos azonban, hogy az iratok bemutatása mellett az Előszóban is figyelmet szenteljünk annak a kérdésnek, hogy hol helyezkedik el ez a kiadvány a Grósz-portré megrajzolásának folyamatában. Szabó Csaba *A Grósz-per előkészítése 1951* című dokumentumgyűjteményében a következő megállapítással zárja az érsek addigi életútjának bemutatását: „Hogy milyen mértékben formálta a kalocsai érsek személyiségét a diktatúra egyházpolitikája – a hozzá kapcsolódó kirakatperekkel, börtönbüntetésekkel, az államvédelmis módszerekkel stb. –, nem lehet igazán kideríteni.”² Nos, ahol a peranyag publikálójá az életút elemzését abba hagyta, a közölt dokumentumok onnan vezetnek tovább bennünket, hiszen az érsek személyes feljegyzései megmutatják, hogy Grósz Józsefnek börtönből való kiszabadulása után, a püspöki kar elnökeként milyen problémákkal kellett szembenéznie, hogyan vélekedett a kialakult történelmi helyzetről, és azok miként hatottak rá.

Kötelességemnek érzem, hogy köszönetemet ezen a helyen is kifejezzem dr. Bábel Balázs kalocsa-kecskeméti érseknek, aki engedélyezte, hogy kutatómunkát folytassak az

¹ Gergely, 1984, Beke, 1992, Beke, 1996, Balogh, 2008.

² Szabó, 2001, 59.

érseki levéltárban, valamint Lakatos Andor levéltár-igazgatónak, aki megismertette velem a forráscsoportot, illetve a másik két lektorral: Mózessy Gergellyel és Soós Viktor Attilával együtt segítette munkámat. Hálás vagyok Balogh Margitnak a püspökkari jegyzőkönyvekhez írt jegyzeteinek átadásáért és Szabó Csaba tanácsaiért.

A kötet elkészítésében nyújtott segítségéért ugyancsak köszönettel tartozom Erdő Péter bíboros, prímásnak és Paskai László bíborosnak, Kocsis Fülöp, Varga Lajos és Várszegi Asztrik püspököknek, Gárdonyi Máténak, P. Sill Aba rendtársamnak, Somorjai Ádám OSB-nek, Szőke János SDB-nek, M. Kiss Sándornak, a PPKE BTK Új- és Legújabbkori Történelem Tanszék vezetőjének, Őze Sándor professzornak, az egyházi levéltárak munkatársainak, Dreska Gábornak és Fáy Zoltánnak, a Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár munkatársainak. Czene-Polgár Viktória, Szigeti László, valamint a Fehér Hollók Munkacsoport tagjainak értékes tanácsait és a kéziratok feldolgozásában segítők munkáját ugyancsak ki kell emelnem.

Köszönettel tartozom a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia, a Hamvas Béla Kulturakutató Intézet, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára és az NKA anyagi támogatásáért, a Szent István Társulatnak pedig a megjelentetés érdekében végzett munkájáért.

Külön ki kell emelnem Soós Viktor Attila aprólékos munkáját a szöveggondozásban, a jegyzetek ellenőrzésében, kiegészítésében és a dokumentumok összevetésében tett fáradságait, valamint rendtársaim türelmét, akik a sok munka közepette elfogadták, hogy én ilyen dolgokkal is foglalkozom.

Kívánom az olvasónak, hogy a dokumentumok megismerése során az előző nemzedékek hibáiból vonja le a tanulságot, az erényekből pedig merítsen erőt egy elkötelezett és igazságos jövő építéséhez.

Mátraverebély-Szentkút, 2011. február 2-án, a megszentelt élet ünnepén.

Fr. Kálmán Peregrin OFM

A GRŐSZ-HAGYATÉKRÓL ÉS A FORRÁSKÖZLÉS SZEMPONTJAIRÓL

Grősz József kalocsai érsek személyi hagyatéka a Kalocsai Érseki Levéltár KFL.I.1.c. Perszonális Iratok jelzet alatt található.

A forráscsoport 2007. tavaszi állapota alapján arra lehet következtetni, hogy a kalocsai érsek 1956. május 17-i egről látogatása során Czapik Gyula irodájából magához vette a folyamatban lévő püspökkari ügyek dokumentumait. Működésének utolsó öt évében pedig végig magánál tartotta azokat az iratokat, amelyek most a hagyatéknak részét képezik. A dokumentumok alapján nyomon követhető a Grősz József által elkészített iratok útja is. Az érsek mindig kézírásban fogalmazta meg az általa kibocsátott iratokat, amit felküldött a titkárságra, hogy ott legépeljék, a kéziratot pedig visszakérte. Az irategyüttest – halála után – talán 1961 októberében fogták egybe és helyezték el a levéltárban, mégpedig három csoportban: az első az elnökségi, a második a perszonális, a harmadik pedig az Opus Pacis ügyéhez kapcsolódó levelezést tartalmazta.

Grősz József két utóda a főgyűházmegye élén: Hamvas Endre 1961–1968 és Ijjas József 1969–1976 között a püspöki kar elnöke volt, 1965-ben pedig megalakult a püspökkari titkárság. Ezt az irategyüttest azonban mégsem bolygatta meg senki. Kiemelésnek is csak egyetlen írásos nyomát lehet találni, amely Hamvas Endre nevéhez fűződik. A csanádi püspök ugyanis a püspöki kar elnöki tisztségének átvétele után, 1962-ben rendezni akarta az állam által megakadályozott püspökkinevezések ügyét, ezért levélben kérte Várkonyi Imre káptalani helynököt, hogy ennek korábbi ügymenetét emelje ki a hagyatékból és juttassa el Szegedre. Ez az anyag később visszakerült a hagyatékbába. Mindez persze nem zárja ki, hogy a Kalocsán regnáló püspökkari elnökök ne használták volna máskor is az iratgyűjteményt, a „bontatlanság” azonban azt valószínűsíti, hogy a hatvanas-hetvenes években már elfeledkeztek róla, nem volt rá szükségük, vagy elveszettek gondolták, netán tudatosan titkolták meglétét.

2007 áprilisában elsőként kutathattam a KFL.I.1.a. Püspökkari, Grősz elnökségi iratok 1956–1961 (0,25 ifm terjedelemben), 24. sz. doboz és a KFL.I.1.c. Grősz József perszonális iratai, Opus Pacis 1957–1959 (0,1 ifm terjedelmű iratsomó) jelzettel ellátott teljes anyagot. Ugyanezen év decemberében a KFL.I.1.a. Püspökkari iratok 1955. dec. – 1962. okt. (0,32 ifm terjedelemben, 3–4. sz. dobozból), KFL.I.1.c. Grősz József perszonális iratai, Vegyes iratok 1956–1959. 0,16 (ifm terj. iratsomó) valamint a KFL.I.1.c. Grősz József perszonális iratai, Opus Pacis 1960–1962 (0,15 ifm terjedelmű iratsomó) forrásanyagot. Az iratkutatás második szakasza Balogh Margit feltáró munkájával párhuzamosan folyt, aki a püspökkari jegyzőkönyveket publikáló könyvében idézte, illetve egyes részeit publikálta is ezeknek a forrásoknak.

Az iratcsoportok megvizsgálása egyértelművé tette, hogy ez az együttes a Grősz József keze ügyében lévő iratok összessége, ezért is került az érsek hagyatékába. Az alapos áttanulmányozás azt is világossá tette, hogy ezek a dokumentumok időrendben nagyon egymásra utaltak, ezért érdemes kronologikus sorrendbe, és egy egység alá vonni őket. A kötetben így is szerepelnek, és az érseki levéltárban is eszerint kerülnek elhelyezésre.

Az eddig feldolgozatlan Grősz-hagyatéknak több típusú dokumentumok összessége, és benne három fontosabb csoport különíthető el. Az első a püspökkari konferenciák tárgypontjaihoz és az országos ügyekhez kapcsolódó elnökségi levelezés, amely az *E*, mint Elnöki jelze-

tet viseli, a második pedig a Kalocsai Főegyházmegye kormányzásának iratanyaga, amely jelzet nélküli iktatószámmal lett ellátva. A harmadik csoportba azok a dokumentumok sorolhatók, amelyek az érsek személyes feljegyzései vagy a hozzá érkezett, de nem iktatott levelek, iratok. A hagyatékban ezek a forráscsoportok keverten és hiányosan helyezkednek el. Az elmúlt közel hatvan év alatt viszont úgy kezelték a gyűjteményt, mint a Grösz-hagyatékot, ezért én sem tartottam feladatommak, hogy a hiányzó iktatószám alatt lévő iratok keresésére induljak, vagy a meglévőket az iktatószámtípus szerint különválasszam.

A Grösz-hagyaték teljes közlését a szerteágazó ügyek és a terjedelem miatt nem láttam célszerűnek, ezért úgy döntöttem, hogy kiválogatom azokat az egyháztörténeti dokumentumokat, amelyek a Magyar Katolikus Egyház 1956–1961 közötti helyzetének, történetének, feltételezhetően legfontosabb *belső* forrásai, vagy érzékletes példái a tárgyalt időszak egyházpolitikai eseményeinek.

A jelen kötetben az 1956-tól 1957-ig terjedő időszak dokumentumainak darabszintű jegyzékét, valamint az évkör egyházpolitikai szempontból fontos iratainak közlését találja meg az olvasó. Ennek folytatásaként hasonló szisztéma szerint, további kötetekben tervezem a kalocsai érsek fennmaradó iratait közreadni: 1958–1959 és 1960–1961-es bontásban. Ez a kiadási rend ugyanakkor lehetővé teszi azt is, hogy az esetleg újonnan előkerülő dokumentumgyűjteményeket, amelyek ehhez az iratanyaghoz tartoznak, de most még nem ismertek, később egy pótkötetben e sorozathoz lehessen kapcsolni.

Az irattípusok közül fontos kiemelni a püspöki konferenciák jegyzőkönyvének kérdését. Grösz József a püspökkari gyűlések előtt előterjesztéseinek szövegét mindig leírta, majd feltehetőleg ezt a kéziratot összefoglalót olvasta fel a konferenciákon. A kézirat változat azonban nemegyszer eltér attól a verziónál, ami a hivatalos jegyzőkönyvben rögzítésre került. Ezért – és annak ellenére, hogy Balogh Margit 2008-ban közölte a jegyzőkönyvek végleges szövegét –, fontosnak tartottam azokat újból közreadni, mégpedig abban az esetben, ha a Grösz által készített vázlat és a végleges forma között eltérés tapasztalható. A jegyzőkönyvek értelmezését, lábjegyzetelését nem tartottam szükségesnek újraírni, mivel ezt a munkát Balogh Margit munkatársaival már nagyon alaposan elvégezte, és e kötethez is rendelkezésemre bocsátotta. Amikor az általa készített lábjegyzeteket közlöm, a szöveg végén mindig jelzem az eredeti forrást. Azonban elhagytam azokat a jegyzeteket, amelyekről úgy éreztem, hogy csak megterhelnék ennek a kiadványnak az apparátusát (pl. breviárium, cibórium magyarázata).

A jelen dokumentumgyűjteményben az 1956–1957-es évben keletkezett iratokat kronologikus sorrendbe szedtem, és e szerint közöltem. Minden dokumentumnak sorszámot adtam. Ha egy ügyre válaszelevél született, vagy nagyon szoroson, illetve rövidegük miatt is praktikusán kapcsolódó iratokat találtam, ott az összetartozást egy, a sorszámon belüli alszámmal jeleztem (pl. az 1957-es évnél a 131. és a 131.1 dokumentumok).

Grösz József a korábban írt levelek verzóját gyakran használta jegyzetpapírként más ügyek előkészítéséhez. Abban az esetben, ha az új ügy szempontjából fontos volt, hogy az milyen más kérdések környezetében került tárgyalásra, szétválasztottam, és önálló sorszáma alatt közöltem a kér irattípust. A kronologikus közlést itt ennek a szempontnak rendeltem alá. Egyébként az előbb dátumozott dokumentum kapta a főszámot, a másodiknak pedig a főszámon belül egy alszámot adtam. A forrásanyag terjedelme miatt azok sorszámozását évenként újrakezdttem. A kezelhetőség miatt ugyancsak szétválasztottam a három nagy csoport lábjegyzeteit, így a bevezető tanulmány, az 1956-os és az 1957-es év anyagának megkezdésekor is a hivatkozások számozásának újrakezdésével találkozhat az olvasó. Éppen ezért az utalásoknál a megkülönböztethetőség érdekében a következő hivatkozási formát alkalmaztam: bevezető tanulmány 5. j. vagy 1956/169. dokumentum, 319. j.

A dokumentumokat címmel láttam el, és ott mindig közöltem, hogy ki és kinek, milyen témában írta az adott iratot, az milyen iktatószámot kapott, illetve mikori annak keletzése. Ha ezen tételek valamelyikét a dokumentum alapján biztosan nem lehetett megállapítani, csak valószínűsíteni, akkor az információ után [?]-et helyeztem el. Ahol pedig a címből hiányzik egy információ, az annak a jele, hogy még a valószínűsítésre sem találtam támpontot. Amennyiben valamilyen személyes ügyről (pl. házassági per, laicizálási kérelem) szól egy levél, a címben a feladónak csak a monogramját írtam ki. Ha egy fogalmazvány esetében kéziratról van szó, akkor azt a címben is jeleztem, pl. így: Grösz József válaszelevél-tervezete. Abban az esetben pedig, ha a dokumentum szövegét nem közlöm, mindig [...] -ot helyeztem el a cím után, ezzel jelezve a szövegkihagyást.

A források végén található legendában a dokumentumokra vonatkozó formai információk bemutatását is megtalálja az olvasó.

A fogalmazványokban gyakran található ~~átírás~~, utólagos *kiegészítés*, *változtatás*, *elütés-javítás* vagy *más kézírásos beszúrás*, *szövegrávezetés*. Máshol betű[k] maradtak le, vagy a korra és bizonyos ideológiákra, iskolázottságra jellemző értelemzavaró és egyeztetési hibák voltak, amelyek után [sic!]-et illesztettem be. Ezeket az információkat a jelzett módon különböztettem meg és tettem az eredeti szövegtől elkülöníthetővé az olvasó számára is. A rövidítéseket csak ott oldottam fel, ahol egy, a korszakkal foglalkozó kutató számára nem egyértelműen beazonosítható formát használt az író. Mivel a kötetben többszintű iratok, gyakran pongyola fogalmazások szerepelnek, amelyeknek különbözőségét nem akartam egymáshoz „szelídíteni”, ezért a hiányosan írt nevek esetében csak ott végeztem kiegészítést, ahol ez elengedhetetlenül szükségesnek mutatkozott.

A latin nyelvű dokumentumoknál abban az esetben, ha a hagyaték nem tartalmazta azok magyar nyelvű fordítását, csak egy, a cím után közölt magyar nyelvű *{regeszta}* – összefoglaló – került közlésre. Ezt a magyarázó szöveget Dreska Gábor készítette, valamint a latin hivatkozások és közbevetések fordítását is ő végezte el.

Az előforduló helyesírási hibákat, nyelvhelyességi és egyeztetési elírásokat a mai magyar nyelvtan és központozás szabályai szerint javítottam.

A dokumentumokban szereplő közismert személyiségek (pl. Mindszenty József, Czaplak Gyula) életrajzának sokszor ismételt adatait nem tartottam feladatommak újból közölni. A biográfiai adatok összeállításánál nem törekedtem a teljességre – ez majd a később megjelenő mutatóknak lesz a feladata –, hanem azt próbáltam bemutatni, hogy az illető személy életében a vonatkozó években vagy azok hatására milyen változás következett be. Ezt azonban – ahol lehetett – a kevésbé ismert egyházi személyek esetében is elvégeztem, mert úgy gondoltam, ezek az információk sok mindenre magyarázatot adnak, pl. az idegen egyházmegyékbe átkerült papok sorsára vagy a Grösz-perben elítéltek helyzetére vonatkozóan. Ezt az elvet az életrajzi adatok közlésében is érvényesítettem, így az egyes biográfiákat nem a személynevek első előfordulásánál, hanem a forrásokban történő első említésükkor közlöm. Ettől az elvtől csak egy-két alkalommal tértem el, mégpedig azon esetekben, amikor az említett személy csak a bevezető tanulmányban szerepel. Maradt azonban így is mintegy 20 személy, akiknél a források hiányossága miatt nem sikerült minden életrajzi adatot megtalálnom.

Kötetünk nem tartalmaz személy-, hely-, név- és tárgymutatót, rövidítésjegyzéket. Ezek az utolsó kötetben lesznek majd megtalálhatók.

A nagyméretű forrásanyag apparátusának és módszertanának kidolgozása során egy leltári végzettséggel nem rendelkező kutató – mint amilyen én is vagyok – biztosan sok kívánnivalót hagy maga után a pontosság és a következetesség terén. A kötetnek ezt a hiányosságát, kérem, nézze el nekem az olvasó.

TARTALOMJEGYZÉK

Levelek a hallgató Egyházból	5
Előszó	6
A Grösz hagyatékáról és a forrásközlés szempontjairól	9
Enyhülésből diktatúrába	13
1. Grösz József visszatérése a püspöki kar elnöki tisztségébe	13
2. A politikai átalakulás hatása a katolikus egyház életére	20
3. A Kádár-rendszer egyházpolitikájának kezdetei	38
4. Egyházszakadás?	63
Összefoglalás	72
1956 dokumentumai	77
1957 dokumentumai	331
Források	671
Irodalom	675
Képmelléklet	681